

A retorikastruktúra-elmélet a kontrasztív retorikai vizsgálatokban és a fordításkutatásban

1. Mi a retorikastruktúra-elmélet? A retorikastruktúra-elmélet (RSE) egy olyan, leíró jellegű nyelvészeti megközelítés, amely arra keres magyarázatot, hogy miként „működik” a szöveg. Elemzési módszere segítségével arra vállalkozik, hogy feltárja egyes, a koherenciához, és azon belül is a szövegszerveződéshez, a szöveg felépítéséhez, illetve felépüléséhez kapcsolódó egyes jelenségek működését és egymáshoz való viszonyát. Az elmélet az 1980-as években keletkezett a Dél-kaliforniai Egyetem Információtudományi Intézetében, és WILLIAM MANN, SANDRA THOMSON, valamint CHRISTIAN MATTHIESSEN nevéhez kötődik, akik számítógépes nyelvészként a gépi szövegelőállítással foglalkoztak. A későbbiekben az elmélet és alkalmazása ettől eltérő irányt vett, és számos más területen bizonyult hasznos elemzési módszernek.

Az alábbiakban az elméletnek csupán vázlatos áttekintése következik, részletes bemutatása MANN–THOMPSON (1986, 1988), TABOADA–MANN (2006b), valamint MANN (2005) munkáiban olvasható. Az RSE abból a feltevésből indul ki, hogy egy szöveg akkor koherens, ha a különböző részei „illeszkednek egymáshoz” (MANN–THOMPSON 1986: 58). A részek illeszkedése azonban nem lehet „akármilyen” folyamat eredménye, nem egyszerűen arról van szó, hogy a mondatokat ábcérendbe állítjuk. Vélekedésük szerint ez a minőség leginkább abból fakad, hogy a nyelvhasználó képes arra, hogy elméjében összekapcsolja egy vizuális kép össze nem kapcsolódó elemeit. A koherens szöveg tehát olyan minimális egységekből áll össze, amelyek egymáshoz retorikai relációkon¹ keresztül kapcsolódnak.

Az elmélet a szövegrelációk és a koherencia koncepcionális szerkezetét tárja fel, melynek alapját az ún. kapcsolódási propozíciók (KP) alkotják. Ezek olyan logikai/retorikai relációk, amelyek a szöveg két különálló részéből származtathatók, de nem egymástól függetlenül következnek valamelyik részből. Kombinatív jelenségről van tehát szó, amely a szöveg valamely két részéből „adódik össze”. A szöveget azért érzékeljük koherensnek, mert képesek vagyunk e relációk érzékelésére és értelmezésére. Ez egyben azt is jelenti, hogy ha valaki nem tudja a kapcsolódási propozíciókat azonosítani, illetve értelmezni, akkor inkohereusnak érzékelheti a szöveget. MANN–THOMPSON, saját és mások kutatásaira építve, de a teljesség igénye nélkül, számos lehetséges kapcsolódási propozíciótypust különít el. Ezeket az 1. táblázat foglalja össze.

¹ A retorikai relációkra más elméletek mint koherencia- vagy diskurzusrelációkra utalnak.

1. táblázat

Kapcsolódási propozíciótipusok (MANN–THOMPSON 1986 alapján)

Kapcsolódási propozíciók	Példák (a relációk a mondatpárok között létesülnek)
MEGOLDÁS (<i>SOLUTIONHOOD</i>)	<i>I'm hungry. Let's go to the Fuji Gardens. [Éhes vagyok. Menjünk el a Fuji Gardens-be.]</i>
BIZONYÍTÉK (<i>EVIDENCE</i>)	<i>They're having a party again next door. I couldn't find a parking space. [A szomszédban megint bulit rendeznek. Nem találtam parkolóhelyet.]</i>
INDOKLÁS (<i>JUSTIFICATION</i>)	<i>I'm Officer Krupke. You are under arrest. [Krupke rendőrfelügyelő vagyok. Le van tartóztatva.]</i>
MOTIVÁCIÓ (<i>MOTIVATION</i>)	<i>Go jogging with me this afternoon. You'll be full of energy. [Gyere el velem kocogni délután. Teli leszel energiával.]</i>
MAGYARÁZAT (<i>REASON</i>)	<i>I'm not going to start learning Dutch. You can't teach an old dog new tricks. [Nem fogok elkezdni hollandul tanulni. Öreg vagyok én már ehhez.]</i>
KÖVETKEZÉS (<i>SEQUENCE</i>)	<i>The huge rod was released at an altitude of 6 miles. It struck with such force that it buried itself into the ground. [A rudat 6 mérföld magasságból dobták le. Olyan erővel csapódott be, hogy betemette a föld.]</i>
LEHETŐVÉ TÉTEL (<i>ENABLEMENT</i>)	<i>Could you open the door? Here's the key. [Kinyitnád az ajtót? Itt a kulcs.]</i>
KIDOLGOZÁS (<i>ELABORATION</i>)	<i>I love to collect classic automobiles. My favourite car is my 1899 Duryea. [Nagyon szeretek régi autókat gyűjteni. A kedvencem az 1899-es Duryeám.]</i>
ÚJBÓLI ÁLLÍTÁS (<i>RESTATEMENT</i>)	<i>He sure beat me up. I really took a thrashing from him. [Jól megvert. Igazán alaposan elvert.]</i>
FELTÉTEL (<i>CONDITION</i>)	<i>Slowly stir the powder into the fluid. The mixture will be very thick. [Lassan keverje bele a port a folyadékba. A keverék nagyon sűrű lesz.]</i>
KÖRÜLMÉNY (<i>CIRCUMSTANCE</i>)	<i>I went hitchhiking in Norway. Nobody would pick me up. [Stoppoltam Norvégiában. Senki nem vett fel.]</i>
OK (<i>CAUSE</i>)	<i>There were landslides in Malibu last week. Four neighborhoods lost their electricity. [Földcsuszamlás volt Malibun a múlt héten. Négy településen szűnt meg az áramellátás.]</i>
ENGEDMÉNY (<i>CONCESSION</i>)	<i>I know you have great credentials. You don't fit the job description because this job requires someone with extensive experience. [Tudom, hogy remek ajánlásai vannak. Nem felel meg a kiírásnak, mert erre a munkára olyan valakit szeretnénk felvenni, akinek nagy tapasztalata van.]</i>
HÁTTÉR (<i>BACKGROUND</i>)	<i>Hayes just resigned. He's our chancellor. [Hayes most mondott le. Ő a kancellár.]</i>
TÉZIS-ANTITÉZIS (<i>THESIS-ANTITHESIS</i>)	<i>This book claims to be a guide to all the trees of Indiana. It's so incomplete that it doesn't even have oak trees in it. [Ez a könyv azt állítja, hogy Indiana minden fájának leírását tartalmazza. Annnyira hiányos, hogy még a tölgyfa sem szerepel benne.]</i>

Megjelenése óta számos kutatás alkalmazta MANN és THOMPSON elméletét különféle nyelvek és műfajok vizsgálatára. E munka nyomán a fenti lista részben módosult (egyes relációelnevezések megváltoztak), illetve kiegészült további kapcsolódási propozíciókkal, így most összesen 32-t ismerünk. Ezeket a 2. táblázat szemlélteti három csoportba osztva: bemutató (inkább retorikai természetű, célja valamilyen hatás gyakorlása a befogadóra), tárgyi (a szövegrészek tartalmához kötődő) és többmagú relációk.

2. táblázat

Bemutató, tárgyi és többmagú relációk (MANN 2005 alapján)

Bemutató relációk	Tárgyi relációk	Többmagú relációk
ANTITÉZIS (<i>ANTITHESIS</i>)	KÖRÜLMÉNY (<i>CIRCUMSTANCE</i>)	ÖSSZEKAPCSOLÁS
HÁTTÉR (<i>BACKGROUND</i>)	FELTÉTEL (<i>CONDITION</i>)	(<i>CONJUNCTION</i>)
ENGEDMÉNY (<i>CONCESSION</i>)	KIDOLGOZÁS (<i>ELABORATION</i>)	ELLENTÉT (<i>CONTRAST</i>)
LEHETŐVÉ TÉTEL (<i>ENABLEMENT</i>)	ÉRTÉKELÉS (<i>EVALUATION</i>)	SZÉTVÁLASZTÁS (<i>DISJUNCTION</i>)
BIZONYÍTÉK (<i>EVIDENCE</i>)	ÉRTELMEZÉS (<i>INTERPRETATION</i>)	HÉZAG ² (<i>JOINT</i>)
INDOKLÁS (<i>JUSTIFY</i>)	ESZKÖZ (<i>MEANS</i>)	FELSOROLÁS (<i>LIST</i>)
MOTIVÁCIÓ (<i>MOTIVATION</i>)	NEM AKART OK (<i>NON-VOLITIONAL CAUSE</i>)	TÖBBMAGÚ ÚJBÓLI ÁLLÍTÁS (<i>MULTINUCLEAR RESTATEMENT</i>)
ELŐKÉSZÍTÉS (<i>PREPARATION</i>)	NEM AKART EREDMÉNY (<i>NON-VOLITIONAL RESULT</i>)	KÖVETKEZÉS (<i>SEQUENCE</i>)
ÚJBÓLI ÁLLÍTÁS (<i>RESTATEMENT</i>)	„MÁSKÜLÖNBEN” (<i>„OTHERWISE”</i>)	
ÖSSZEFOGLALÁS (<i>SUMMARY</i>)	CÉL (<i>PURPOSE</i>)	
	MEGOLDÁS (<i>SOLUTIONHOOD</i>)	
	FELTÉTEL NÉLKÜL (<i>UNCONDITIONAL</i>)	
	„HACSAK NEM” (<i>„UNLESS”</i>)	
	AKART OK (<i>VOLITIONAL CAUSE</i>)	
	AKART EREDMÉNY (<i>VOLITIONAL RESULT</i>)	

Az RSE célja a szövegek hierarchikus logikai struktúrájának feltérképezése a többnyire kimondatlanul maradó (implicit), de a szöveg egyes részeiből a szövegértelmezési folyamat során kikövetkeztethető kapcsolódási propozíciók azonosítása alapján. A modell segítségével leírhatók az egyes szövegrészek (pl. mellékmondatok, mondatok, mondatgyüttesek, bekezdések) közötti funkcionális, logikai relációk és azonosítható a relációk módosulási pontjai és kiterjedése.

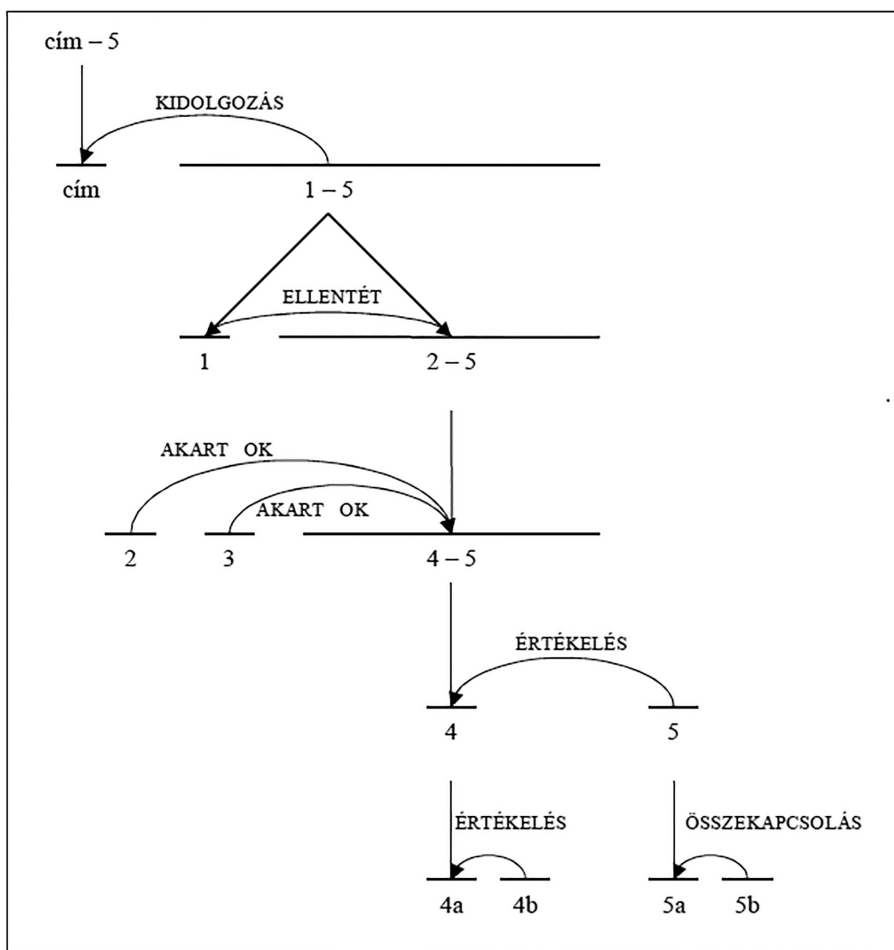
A kapcsolódások két, egymást nem átfedő szövegrész között jönnek létre. Az egyik szövegrészt, amelyhez mint központi egységhez más szövegrészek kapcsolódnak, MANN–THOMPSON szimbolikusan „mag”-nak (nucleus) nevezik. A magok azok a szövegrészek, amelyek a szöveg célja szempontjából kulcsfontosságúak. A maghoz kapcsolódó (egy vagy több) szövegrészt pedig hasonlóan képletesen

² Azaz: relációhiány.

„szatellit”-nek (satellite) hívják. A mag és szatellitje(i) által létrehozott mintázatot sémának nevezik. Az 1. ábra a Budapest Analyses című internetes újság egy rövid hírszövegének retorikai szerkezetét mutatja példaként a magok és szatellitjeik által létrehozott mintázat illusztrálására³: a függőleges vonalak a magot jelölik, a nyilak a szatellit maghoz fűződő viszonyát. A sémák szövegrészekből összetevődő, a szöveg retorikai-logikai strukturális elrendeződésének kialakításáért felelős absztrakt minták. Ezek határozzák meg, hogy egyes szövegrészek (magok) hogyan viszonyulnak a teljes szöveghez. Röviden: a sémák határozzák meg a szöveg retorikai strukturáját.

1. ábra

A hírszöveg hierarchikus retorikai szerkezete

³ A szöveg a tanulmány szerzőjének saját, magyar hírszövegeket és angol fordításait tartalmazó korpuszából származik, mely az OTKA K83243 sz. kutatási pályázatának támogatásával épült.

3. táblázat

A hírszöveg mondatai és tagmondatai

Mondat/ tagmondat	Szöveg
Cím	<i>Az egészségügy reformjának rögzös útja.</i>
1	<i>A 2002-ben hivatalba lépett MSZP-SZDSZ koalíció első négy évében a magyar egészségügyi költségvetés kiadásainak aránya a GDP-n belül 4,3%-ról 5,1%-ra nőtt.</i>
2	<i>A növekedést azonban nem kísérte az ellátás reformja.</i>
3	<i>Másfelől a koalíció költségvetési politikájának hibái folytán 2006 nyarára az államháztartás minden területén elodázhatatlanná váltak a komoly megszorítások.</i>
4a	<i>Az egészségügyi ellátás reformjára ezért a források szűkítésének idején kerül sor,</i>
4b	<i>ráadásul ez egyszerre több területen, drasztikus lépésekben, a 2006-os választási ígéreteknek ellentmondva és hiteltelen kormányzati kommunikációval övezve történik.</i>
5a	<i>Mindez alapvetően kikezdte a reform megvalósításához szükséges közbizalmat,</i>
5b	<i>és súlyosan megterheli mind a betegeket, mind az orvosokat.</i>

Az RSE nem az egyetlen olyan megközelítés, amely jelentőséget tulajdonít a szövegen belüli különféle kapcsolódásoknak, relációknak. MANN–THOMPSON munkájához közel áll GROSZ–SIDNER (1986) elmélete például, amely a szándékszerkezet (intentional structure) fogalmából kiindulva egy olyan, szintén a diszkurzusszerkezet bizonyos elemeit megragadó elméletet dolgozott ki, amely azt írja le, hogy a szövegalkotó miként képes változást okozni a befogadó kognitív állapotában. A szándékszerkezet a szövegalkotó céljait tükrözi. A szövegalkotói szándék(ok) felfogásuk szerint hierarchikus struktúrát alkotnak, a struktúra egyes elemei között pedig kétféle relációt látnak: ún. dominanciarelációt vagy elégedettség-precedens relációt. A GROSZ–SIDNER féle elmélet és az RSE közös pontja a szándék központi szerepe a szövegalkotásban, a MANN–THOMPSON-féle retorikai relációkra is ugyanis erős szándékoltság jellemző.

SPERBER–WILSON (1995) relevanciaelmélete is rokon megközelítésben értelmezi a szövegbeli relációk természetét, jelentőségét. A relevanciaelmélet szerint a szöveg propozíciói egymással összekapcsolódnak: relevanciaviszonyban állnak. A kommunikatív aktusok a relevanciára épülnek, amely – részben – a kontextusból fakad (minden megnyilatkozást egy új megnyilatkozás követ, és az új megnyilatkozás az előzőhöz, valamint az általános kontextushoz való relevanciáján keresztül nyer értelmezést).

Bár mindkét elméletben megjelenik a relációfogalom és annak jelentősége a szövegben, szövegkoherenciában, egyik sem tér ki a relációk minőségére, típusára olyan mélységben, mint az RSE.

2. Az RSE a kontrasztív retorikai vizsgálatokban és fordításkutatásban.

Az RSE alkalmazása az elmúlt 30 év során igen sokrétűvé vált a különféle tudományterületeken (részletes bemutatásukat l. itt: TABOADA–MANN 2006a, KÁROLYY megj. a.). Keletkezése a számítógépes nyelvészethez köthető, ahol elsősorban a természetes nyelv-/szöveggenerálásnak (angolul, franciául, japánul, pl. használati útmutatók, nyomtatványok előállítására), de a hipertextgenerálásnak is eszköze. Használták ezen kívül automatikus összefoglalók előállítására (a magok összekapcsolása révén), valamint érvelés és fogalmazások géppel támogatott értékelésére (mint a koherencia egy lehetséges mérőeszközét). A szövegkutatáson, illetve diskurzuselemzésen belül a szöveg szerkezeti felépítésének alaposabb megértése céljából alkalmazzák leginkább az anyanyelvi és idegen nyelvi fogalmazási készség vizsgálatával foglalkozó elemzésekben, a műfajelemezésben, a korpusznyelvészetben, a kontrasztív retorikai vizsgálatokban és a fordításkutatásban. Az RSE-re épülő különféle vizsgálódások kiterjednek természetes és gépi úton előállított, anyanyelvi és idegen nyelvi, eredeti és fordított, írott és beszélt, párbeszédés és monologikus szövegekre éppúgy, mint különféle nyelvek, műfajok, szövegtípusok (érvelő, elbeszélő stb.) retorikai szerkezeti összevetésére. Az elemzést manuálisan vagy számítógép segítségével végzik (létezik olyan szoftver, amely képes a szövegek alapján a retorikai szerkezet vizuális reprezentációjának automatikus előállítására; l. [http://www.wagsoft.com/\[-\]RSTTool](http://www.wagsoft.com/[-]RSTTool)). A következőkben olyan kontrasztív retorikai és fordításkutatásokra láthatunk egy-egy konkrét példát, amelyek a magyar nyelv vonatkozásában hoztak figyelemre méltó eredményeket.

MAGNUCZNÉ GODÓ (2003) az RSE-t a fogalmazási készség kontrasztív retorikai aspektusainak vizsgálatára alkalmazta. Arra a kérdésre keresett választ, hogy léteznek-e az angol és a magyar nyelvben olyan kultúrafüggő intellektuális hagyományok és ezekhez kapcsolódóan olyan konceptuális sémák, amelyek megnehezítik a magyar anyanyelvűek számára az angol-amerikai retorika bizonyos jellemzőinek elsajátítását. Elemzésének tárgyát magyar és (észak-amerikai) angol anyanyelvű egyetemi hallgatók érvelő típusú, anyanyelven megírt fogalmazásai képezték. Választása azért esett érvelő fogalmazásokra, mert kognitív szempontból általában ez a szövegtípus okozza a legtöbb nehézséget a hallgatók számára.

A kvantitatív és kvalitatív elemzések szignifikáns eltéréseket mutattak a magyar és az angol nyelvű fogalmazásokban jellegzetesen előforduló retorikai struktúra között. A retorikastruktúra-elmélet szempontjából legmarkánsabb különbségek között említi például azt, hogy míg a magyar diákok fogalmazásaiban a domináns kapcsolódási pozíció az ENGEDMÉNY és a FELTÉTEL volt, addig az észak-amerikai hallgatók munkáiban a HÁTTÉR, az EREDMÉNY és az INDOKLÁS kapcsolódási pozíciók túlsúlya volt a jellemző.

A fogalmazások érvelő szövegek voltak, amelyek általában négy fő egységből állnak: szituáció, probléma, megoldás és értékelés. Jelentős különbséggént jelentkezik az angol és a magyar korpuszban az, hogy ezek közül a (lineáris) szuperstrukturális elemek közül a magyar fogalmazások többnyire a SZITUÁCIÓ,

míg az angol fogalmazások a HÁTTÉR kapcsolódási propozícióval kezdődtek. A kifejtési részben a magyar fogalmazásokban elsősorban a KIDOLGOZÁS, INDOKLÁS és ENGEDMÉNY relációk szerepeltek, az angol szövegekben viszont az INDOKLÁS reláció dominált és az ENGEDMÉNY reláció egyáltalán nem szerepelt. A lezárás a magyar fogalmazásokban gyakran elmaradt, míg az angol szövegekben általában jelen volt, és az ÖSSZEFOGLALÁS vagy az ÉRTÉKELÉS relációk túlsúlyát mutatta.

MAGNUCZNÉ GODÓ az elemzést illokúciós elemzéssel egészítette ki, hogy a kapcsolódási propozíciók azonosítását formai indikátorok is segítsék. A retorikai szerkezettel ellentétben az illokúciós elemzés eredményei azt mutatták, hogy az érvelő szándék mondatszintű megvalósulása nem tért el jelentősen az angol és a magyar korpuszban. Az elemzésből ugyanakkor egyértelműen kiderült, hogy a magyar és az észak-amerikai diákok eltérő makrostrukturális retorikai sémákkal dolgoznak. Ez magába foglalja azt a feltételezést is, hogy különböznek a két kultúra meghatározó intellektuális hagyományai. Érdekes eredménye MAGNUCZNÉ GODÓ vizsgálatainak az, hogy a különbségek ellenére a nyelvi rendszerbeli eltérések nem olyan mértékben befolyásolják az érvelés jellegét, mint a szövegszerkezetet meghatározó kulturálisan kondicionált retorikai normák.

MAGNUCZNÉ GODÓ kutatása egy igen fontos kérdést vet fel saját szakterületem, a fordításkutatás számára: ha a magyar és az angol nyelv retorikai normái ilyen eltérőek egy szövegtípuson belül, milyen stratégiát válasszon a fordító annak érdekében, hogy a célnyelvi szöveg megfeleljen a célközönség (retorikai) elvárásainak és ezáltal könnyen feldolgozható/értelmezhető legyen, de mégis ugyanazt a propozicionális tartalmat közvetítse mint a forrásnyelvi szöveg?

Bár a fordítástudományi szakirodalomban találunk utalásokat a retorikai struktúra vizsgálatának jelentőségére a funkcionális ekvivalencia megteremtésében (pl. HATIM–MASON 1990: 182, 190; NORD 1997: 32; PAPERGAJ–SCHUNBERT 1988; TIRKKONEN–CONDIT 2002) tudomásom szerint egyelőre csupán két kísérlet született az elmélet fordítási célú felhasználására (GAYOR 2008; KÁROLY 2014).

GAYOR (2008) az angol nyelvű európai uniós dokumentumok magyar fordítása során keletkező retorikai eltolódásokat vizsgálta. Azt találta, hogy a fordításokat kevésbé jellemzik retorikai szerkezeti eltolódások, de ha mégis előfordulnak, akkor főként a két nyelv közötti kulturális és nyelvi rendszerbeli különbségekből fakadnak. TIRKKONEN–CONDIT (2002: 13) kifejezetten hangsúlyozza a modell hasznosságát a fordítás folyamatának megértését célzó kutatásokban, amikor az ún. „fordítói szakértelem” szerepének és jellemzőinek feltárása a cél. Rámutat arra, hogy a fordítói szakértelem egyik fontos alkotóeleme a fordító azon képessége, amelynek eredményeként képes a szöveg egészének globális értelmezésére, vagyis képes egy ún. „makro”-szemszögből átlátni annak hierarchikus retorikai struktúráját. E képesség célzott fejlesztésére az RSE igen hatékony segítséget nyújthat a fordítóképzésben, mivel lehetővé teszi a szövegek retorikai struktúrájának feltérképezését, majd az adott szövegtípusokra vagy műfajokra jellemző strukturális sajátosságok rendszerbe foglalását és tudatosítását.

KÁROLY (2014: 144–159) a retorikai szerkezet fordítási viselkedését a sajtótermékekben mutatja be.⁴ Elemzésének célja hipotézisek alkotása a retorikai szerkezet sajtófordításban történő (re)produkciójára vonatkozóan. Leíró jellegű, feltáró vizsgálata eredményei alapján a következő alaphipotézist fogalmazta meg a retorikai szerkezet célnyelvi (re)produkciójáról: a magyar–angol sajtófordításban azonosíthatók olyan kapcsolódási propozicionális eltolódások, amelyek módosítják a forrásnyelvi szöveg retorikai szerkezetét, s következésképp a fordítás propozicionális tartalmát és mondanivalóját. Az adatok kvantitatív és kvalitatív elemzése nyomán ezt az állítást az alábbi, konkrétabb megfigyelésekkel lehetett kiegészíteni (KÁROLY (2014: 144–159):

1. A forrásszövegek és a fordítások között az őket alkotó kapcsolódási propozíciók tekintetében statisztikailag szignifikáns mennyiségi eltolódás nem azonosítható.

2. Kapcsolódási propozicionális eltolódás a fordításokban nem annyira a propozíciók száma, mint inkább azok minősége és előfordulási helye szempontjából keletkezik.

3. A forrásszövegek és a fordítások által közvetített fő retorikai funkció az ELŐKÉSZÍTÉS, a KIDOLGOZÁS és az ÖSSZEFOGLALÁS. E relációk összhangban vannak a vizsgált műfaj jellemző legfontosabb céljával, vagyis hogy felkeltse az érdeklődést, kidolgozzon egy témát (vagy leírjon egy eseményt), és/vagy közöljön egy álláspontot (vagy kritikus elemzést nyújtson). Ezekben a fő funkciókban a fordításokban nincs eltolódás.

4. Azonosítható azonban „kvalitatív” retorikai szerkezeti eltolódás a fordításokban a struktúra alacsonyabb szintjein, és ezek változtatnak a fordítások propozicionális tartalmán.

5. Kapcsolódási propozicionális eltolódások a hírszövegek eseményszerkezetének azon komponensében fordulnak elő leginkább, amely az újságírónak a cikkben leírt eseményről alkotott szubjektív véleményét, értékelését és elvárásait fogalmazza meg (kommentár komponens). Így az eltolódások által – akarva vagy akaratlanul – a fordítók módosítják e komponens propozicionális tartalmát, s ezen keresztül – alig észrevehető módon – az újságíró által közölni kívánt üzenetet.

6. A kapcsolódási propozíciók jelöltségének mértéke – a korábbi kutatások eredményeivel összhangban – nem mutat számottevő eltérést a forrás- és a célnyelvi szövegek között. A vizsgált fordításokban talált propozicionális tartalomeltolódás feltehetőleg nem nyelvi, hanem kognitív (logikai) tényezők következménye.

Mint az a fenti kutatásokból is kiderül, bizonyos kultúrák jelentős eltéréseket mutatnak abból a szempontból, hogy milyen retorikai felépítést és milyen kapcsolódási propozíciókat részesítenek előnyben vagy érzékelnek könnyebben feldolgozhatónak. Minél távolabb állnak ezek a preferenciák egymástól, a nyelv-

⁴ E fordításfajta azért különösen alkalmas korpusz a vizsgálathoz, mert a műfaj (hírszöveg) kellően „semleges” ahhoz, hogy szövegsajátságait ne befolyásolják olyan tényezők, amelyek fordítása különleges fordítói stratégiát kíván (mint például az irodalmi szövegek esztétikai jellemzői, a beszélt nyelvi diskurzus informális és spontán vonásai, az írásos tudományos műfajok formális, tervezett jellege).

tanár vagy a fordító feladata annál összetettebb. A nyelvtanulást, és különösen az idegen nyelvű szöveg befogadásának, feldolgozásának képességét nagyban segítheti, ha a nyelvtanuló megismerkedik a tanult nyelv és kultúra retorikai sajátosságaival, domináns logikai relációival és azok nyelvi megformálásának lehetséges eszközeivel. Jelentősen eltérő szerkezetű és természetű nyelvpár esetében a fordítónak is nehezebb a feladata, mivel várhatóan több változtatást kell végrehajtania a forrásnyelvi szöveg eredeti retorikai struktúráján, hogy a célnyelvi befogadók számára is követhető szerkezetű (logikájú) fordítást hozzon létre.

Összefoglalva, az RSE három szempontból járul hozzá a szöveg szerkezeti „működésének” mélyebb megismeréséhez:

1. elemzésmódszertana segítségével modellezhetővé válik a szövegek hierarchikus koncepcionális logikai/retorikai felépítése;
2. rugalmassága révén sokféle szöveg és nyelv szövegalkotási normáinak/stratégiáinak feltárására és összevetésére alkalmas;
3. mivel a koherencia egy kulcselemének, a logikai relációknak szisztematikus vizsgálatára képes, számos tudományterület számára nyújt hasznos információt, ezért számos terület eredményeit képes ötvözni és továbbvinni (pl. számítógépes nyelvészet és nyelvpedagógia, vagy műfajkutatás és fordítástudomány).

Kulcsszók: retorikastruktúra-elmélet, kapcsolódási propozíció, retorikai szerkezeti eltolódás, fordítás, kontrasztív retorika.

Hivatkozott irodalom

- GAYOR, HELÉN RONINI 2008. *Rhetorical Structure Theory in Translation Analysis*. Szakdolgozat. ELTE, Budapest.
- GROSZ, BARBARA J. – SIDNER, CANDACE L. 1986. Attention, intentions, and the structure of discourse. *Computational Linguistics* 12: 175–204.
- HATIM, BASIL – MASON, IAN 1990. *Discourse and the Translator*. Longman, Harlow.
- KÁROLY KRISZTINA 2014. A retorikai szerkezet újrateremtése a magyar–angol sajtófordításban. *Magyar Nyelv* 110: 17–29, 144–159.
- MAGNUCZNÉ GÓDÓ, ÁGNES 2003. *Cross-cultural Perspectives in Academic Writing. A Study of Hungarian and North American Students' L1 Argumentative Rhetoric*. Doktori disszertáció. ELTE, Budapest.
- MANN, WILLIAM C. – THOMPSON, SANDRA A. 1986. Relational propositions in discourse. *Discourse Processes* 9: 37–55. <http://dx.doi.org/10.1080/01638538609544632>
- MANN, WILLIAM C. – THOMPSON, SANDRA A. 1988. Rhetorical structure theory: toward a functional theory of text organization. *Text* 8: 243–281. [http://dx.doi.org/10.1515/\[-\]text.1.1988.8.3.243](http://dx.doi.org/10.1515/[-]text.1.1988.8.3.243)
- MANN, WILLIAM C. 2005. *RST. Rhetorical Structure Theory. Relation Definitions*. [www.\[-\]sfu.ca/rst/01intro/definitions.html](http://www[-]sfu.ca/rst/01intro/definitions.html) (2015. 07. 07.)
- NORD, CHRISTIANE 1997. *Translating as a Purposeful Activity – Functionalist Approaches Explained*. St. Jerome, Manchester. <http://dx.doi.org/10.4324/9781315760506>
- PAPEGAALJ, BART – SCHUBERT, KLAUS 1988. *Text Coherence in Translation*. Foris Publications, Dordrecht–Providence.

- SPERBER, DAN – WILSON, DEIRDRE 1995. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Blackwell, Oxford.
- TABOADA, MARÍA TERESA – MANN, WILLIAM C. 2006a. Applications of Rhetorical Structure Theory. *Discourse Studies* 8: 567–588. [http://dx.doi.org/10.1177/\[-\]1461445606064836](http://dx.doi.org/10.1177/[-]1461445606064836)
- TABOADA, MARÍA TERESA – MANN, WILLIAM C. 2006b. Rhetorical Structure Theory: Looking back and moving ahead. *Discourse Studies* 8: 423–459. [http://dx.doi.org/\[-\]10.1177/1461445606061881](http://dx.doi.org/[-]10.1177/1461445606061881)
- TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2002. Process research: State of the art and where to go next? *Across Languages and Cultures* 3: 5–19. <http://dx.doi.org/10.1556/Acr.3.2002.1.1>

Rhetorical Structure Theory in contrastive rhetorical analyses and translation research

The study describes the most significant theoretical and methodological features of Rhetorical Structure Theory (MANN–THOMPSON 1986, 1988) in order to demonstrate how this descriptive linguistic theory manages to capture the way texts “operate”. It also reveals how research conducted in the field over the past 30 years, involving various languages and text types/genres, has complemented the theory to enhance its descriptive adequacy. The second part of the paper highlights the findings of research involving the Hungarian language in particular and relating to the fields of contrastive rhetoric and translation studies specifically.

Keywords: Rhetorical Structure Theory, relational propositions, shifts of rhetorical structure, translation, contrastive rhetoric.

KÁROLY KRISZTINA
Eötvös Loránd Tudományegyetem